

KORABELI SZTÁROK, MAI PÉLDAKÉPEK

SZÖVEG –
BOGOS ZSUZSANNA, KÖLNEI LÍVIA,
SZEKENI ZSUZSA, SZÁM KATI

- ◆ **Lorántffy Zsuzsanna** (1600 körül–1660) beírta nevét Sárospatak és Erdély történelmébe. Feleségként és anyaként is helytállt, ugyanakkor kiválóan igazgatta családi birtokait, támogatta a református gyülekezeteket és iskolákat, de mindezek mellett a nagypolitikára is figyelt. Kora egyik legbőkezűbb és legműveltebb mecénása volt.

„LEVELEIBŐL ELÉNK TÁRUL NYITOTT,
SZERETETTELJES ÉS SOKOLDALÚ EMBERI LÉNVE,
AKINEK SZERENCSÉRE FEJEDELEMASSZONYI
HELYZETÉNEK KÖSZÖNHETŐEN MEGADATOTT,
HOGY KAMATOZTATHASSA ADOTTSÁGAIT.”

– olvashatjuk Oborni Teréz történész tanulmányában.

Kép: Profimedia – Red Dot | Getty/Images Hungary |

A melléklet támogatója:

CAROLA Egyesület és a Nemzetstratégiai Kutatóintézet

A tudományos, történelem- és irodalomkönyvek lapjain legtöbbször férfinevekkel találkozunk, nőkről ritkán emlékezik meg a história. Pedig nem csak korunk bővelkedik kiemelkedő nőalakokban. Vajon kiről szóltak (volna) az elmúlt századok női magazinjai? Mellékletünkben három egymást követő évszázad három erdélyi nőalakját idézzük meg, akik nemcsak a korabeli bulvársajtóban szerepeltek vagy szerepelhettek volna, hanem az időtálló kiadványokban is.

Csáky Rozália (1764–1851) szívét-lelkét odaadó támogatásával sok hasznos ügyre felhívta kortársainak a figyelmét. Ősi nemesi családból származott, amely a történetét az Árpád-korig vezette vissza. Férje oldalán Erdély első asszonya lett, ennek minden előnyével és felelősségével. Újjító vállalkozásokat támogatott, karitatív és kulturális célokért gyűjtött és adakozott.

„A GUBERNÁTORNÉ ŐEXCELLENCIÁJA NEM VOLT EGY CSEPPET SE KEVÉLY, SŐT, IGEN LELKES ÉS MINDEN SZÉPET-JÓT ELŐMOZDÍTÓ VOLT, AHOL TEHETTE.”

– emlékszik Csáky Rozáliára Déryné Széppataki Róza

Bárnő Bornemissza Elemérné Szilvássy Carola (1876–1948) Erdély egyik legrégebbi családjának, a Wass családnak a leszármazottja. Különc, különleges egyéniség, aki nemcsak szépségével és eszével, drámai tehetségével, hanem lelkierőjével, áldozatkészségével és művészetpártoló hajlamával is kitűnt kortársai közül. ♦

„MÁR AKKOR AZOKHOZ AZ ASSZONYOKHOZ TARTOZOTT, AKIKKEL KAPCSOLATBAN KÉNYTELEN VOLT MINDENKI ÁLLÁST FOGLALNI, VAGY MELLETTÉ, VAGY ELLENÉ.”

– írja Kemény János író, az Erdélyi Helikon írói kör alapítója „Kakukkfőkák” című regényében, amelyben külön fejezetet szentelt az általa kedvelt Szilvássy Carolának.

CSILLOGÁS ÉS NEMES ÜGYEK

Jóteköny ügyek támogatásához legtöbbször nemcsak pénzre, hanem kapcsolatokra és hírnévre is szükség van. Hogyan szerezték meg mindezt az elmúlt évszázadok adakozó és mecénás hölgyei? Három választott nagyasszonyunk más és más módon, koruk női eszközeivel és praktikáival.

◆ FONTOS FRIGYEK SZERZŐJE

Lorántffy Zsuzsannának nem volt lánya, de fejedelmi udvarában nemesi származású lányok nevelkedtek. Zsuzsanna maga is együtt hímzett velük úrasztali terítőket, de felkészítette a lányokat a gazdálkodásra is, és illő módon ki is házasította őket. Így adta férjhez a későbbi erdélyi fejedelemhez, az ifjú Apafi Mihályhoz Bornemissza Annát, aki nemcsak példásan vezetett gazdasági számadáskönyvével vitte tovább Lorántffy Zsuzsanna nevelését, hanem fejedelemisszonyként is. De az ő mintáját követte idősebb fiának, Györgynek a felesége, Báthory Zsófia is. Az esküvőre az összes jelentős magyar főméltóság, a lengyel király, de kis késéssel a császári udvar és a török szultán is elküldte követét. A menyasszony, Báthory Zsófia katolikus vallásával problémát is jelentett a protestáns fejedelmi család számára, ezért református hitre kellett térnie. 1652-ben újabb fényes esküvőt tartottak Sárospatakon. Ez alkalomból építették az egyetértést és virágzó jövőt szimbolizáló, rózsás boltozati díszű „sub rosa” szobát (amely aztán a Wesselényi-féle összeesküvésben egészen más szerepet kapott). Comenius eskette össze a kisebbik fiút, Rákóczi Zsigmondot Pfalzi Henriettával, a cseh királlyá választott pfalzi fejedelem árva lányával – aki anyai ágon az angol király unokája volt.

A 17. század elejére a rangosabb nőktől már nemcsak azt várták el, hogy értsenek a háztartás vezetéséhez,

hanem műveltnek és szellemesnek is kellett lenniük. Antonio Guevara „Horologium principium” című államelméleti művét, amelynek volt egy kifejezetten nőneveléssel, női magatartásmintákkal foglalkozó fejezete, lefordították magyarra „A Fejedelmek serkentő órája” címmel. 1628-ban Rákóczi György és Lorántffy Zsuzsanna anyagi támogatásával nyomtatták ki. Rákóczi György, aki két évvel később fejedelem lett, ajándékként szétküldte ezt az udvari élet viselkedési mintáit is bemutató művet udvari embereknek, nemeseknek, városoknak és egyházi közösségeknek. Ez lett az egyik legnépszerűbb mű a 17. századi Erdélyben.

A gyógynövények termesztése a ház népének egészségét szolgálta abban a korban, amikor orvosok még alig voltak. Valószínű, hogy hiteles az a vallomás, amelyet egy boszorkánysággal vádolt füvesasszony, Tudós Ilona tett 1681-ben. Azzal védekezett, hogy Lorántffy Zsuzsannától tanulta a füvek „megszóllaltatásának” tudományát, tehát ő is jól ismerte a különböző gyógynövények szerepét.

A nagy birodalmi szánkóverseny Hofburgtól Schönbrunnig, 1815. január 22. Rézkarc vízfestékkel színezve, 1820-as évek, ismeretlen szerző

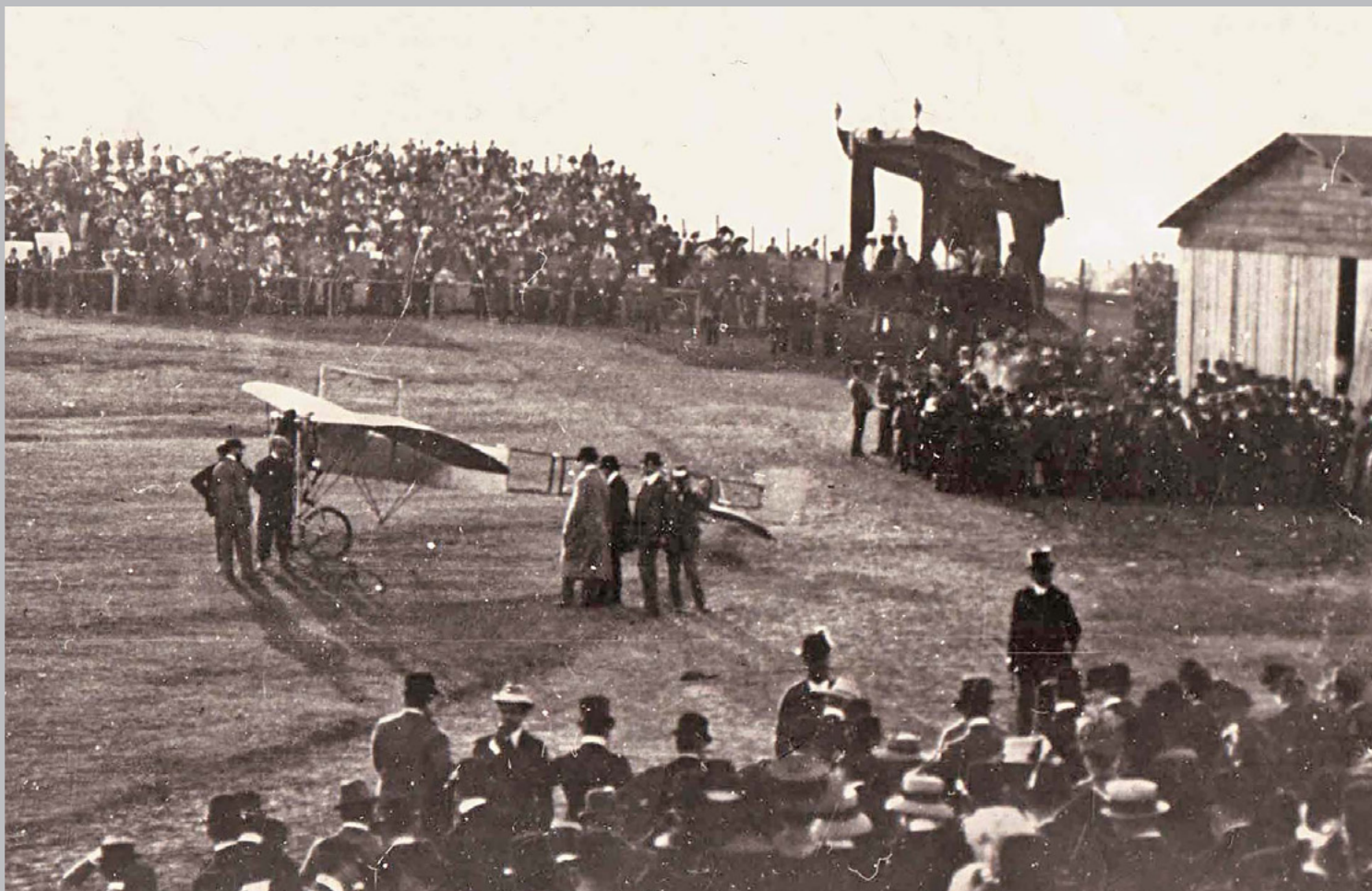
Lorántffy Zsuzsanna hite mélyen gyökerezett a protestantizmusban, és nagy hatást gyakorolt rá annak puritán irányzata. Fiával szembehelyezkedve pártolta az Angliából puritán szellemiséget hozó udvari lelkészeket. Ő maga is írt egy vallásos művet „Moses es az Prophetak” címmel, amely szentírási részletek tematikus válogatása, ki is nyomtatta első női szerzőként.

PÉNZ ÉS POMPA

Csáky Rozália, aki nem sajnálta a pénzt, ha adakozásról volt szó, így számolt be a Bécsben tapasztalt drágaságról: „A szekér, a szállás és az öltözethez való kimondhatatlanul drágák, a mesterembereknek szörnyű sok a dolgok, úgyhogy lehetetlen valamit hamar megkapni tőlek. [...] Egy cifra magyar köntös belé kerül 1500 forintokba, a férfiaknak pedig 3000 is, Jankónak egyet elkerülhetetlenül tsináltatni kell, pedig eleget halogatja.” Ennek ellenére természetesen az Erdély legfelsőbb körébe tartozó család sok mindent megengedhetett magának. Egy alkalommal Rozália beszámolt arról, hogy „Pesten

a vásár és a lóverseny volt az oka” a sok költésnek. A közéleti munka mellett jutott tehát idő könnyedebb programokra. A lóverseny mellett bizony még a kártya is szerepet kapott életükben, a náluk vendégségben tartózkodók nagy szerencsétlenségére: „...az uram pedig jól megjátszódta, mert elnyerte száz forintját, s más szállókkal is ilyenformán bánt” – írja egy levelében Rozália. És persze nem hiányozhatott egy 19. századi arisztokrata hölgy csillogó életéből a bálózás sem.

S ha már a társasági életnél tartunk, fontos megemlíteni a bécsi udvarral való kapcsolatot. Férje és fiai részt vettek a királyné koronázási szertartásán, ahol „nyolcszáz emberre volt terítve az asztal”. Egy évvel később, 1817-ben I. Ferenc és (negyedik) felesége, *Karolina Augustia* látogatást tettek Kolozsvárott, s ekkor a királyné adománnyal segítette a helyi kórházat. Az uralkodóné, aki Csáky Rozáliával élete végéig jó viszonyt ápolt, a kolozsvári nemesasszonyok szervezetét is támogatta. Ez igencsak fontos lehetett, mert volt idő, amikor Csáky Rozália arra panaszkodott hogy „az Egyesület csak név szerént az, 6 esztendőktől fogva szinte csak belőlem állván, szép dámáink adakozó kezek éppen semmivel sem segítenek”.

Bleriot első repülése a Vérmezőn 1909. október 17-én

EGY IGAZI BULVÁRHŐSNŐ

Szilvássy Carola divatos, sportos asszony volt, tandem kerékpáron járt és fogathajtó versenyek állandó szereplője volt, erős sminkkel, hosszú lábakkal, irigylésre méltó harisnya- és cipőgyűjteménnyel, kifinomult stílusérzéssel. A korszerű táplálkozás, a Kneipp-féle vízkúra, a túrázás és kirándulás, valamint a különleges étkezés feltétlen hívének szegődött – erről „Kipróbált receptek” című gyűjteménye is tanúskodik.

Állítólag az első magyar nő volt, aki repülőn ült. A legenda szerint Bleriot-val repült a Vérmező felett, amiért férje egy kisebb vagyont fizetett (néhány korabeli folyóirat élénken reflektált). Arról is sokat írtak a lapok, hogy a búr háborúban áldozatul esett unokatestvére, Wass Albert sírját megkereste egy korántsem veszélytelen törzsi területen, Dél-Afrikában. Unokatestvérel, Wass Marikával

kelt útra a korabeli angol hatóságok megbotránkozása ellenére. Saját szivágyi kastélyában, amelyet az Iparművészet folyóirat a kor legdivatosabb szecessziós lakásaként ismertetett, nyáron árva gyermekeket táboroztatott.

Rajnai Gábor színi pályája hajnalán öngyilkosságot kísérelt meg miatta, modellt állt többek között Hans Edernek és Batthyány Gyulának, Nagy Imre festményeit pedig az angol királyi ház figyelmébe ajánlotta. Megjelenik szereplőként Bánffy Miklós, Hunyady Sándor, Kemény János, Kuncz Aladár, Szántó György, Nemeskéri Kiss Sándor és Turi Zsuzsa regényeiben és visszaemlékezéseiben, de jelentős hatást gyakorolt Janovics Jenő színművész-színházigazgatóra is. Herczeg Ferenc és Molnár Ferenc „A három testőr” című színdarabából készülő filmjükben neki szánták a főszerepet. ♦

Szilvássy Carola számos amatőr előadás főszereplője volt, a fotó kolozsvári színpadon készült feltehetően az 1910-es években

Louis Blériot légi bemutatót tartott Budapesten, Carola pedig megkérte férjét, hogy beszéljen a neves pilótával, vigye magával őt is. Blériot nem akarta őt felvinni repülőjén, ezért, hogy ne utasítsa el a bárót, horribilis összeget kért a repülő sétáért. Báró Bornemissza Elemér azonban azt mondta, ennyi készpénzt nem hord magánál, de ha Blériot hajlandó várni egy kicsit, elhozhatja a bankból. Így Carola repülőre szállhatott.

Bánffy Miklós – az erdélyi közelet meghatározó alakja, író, grafikus, színházi intendáns, díszlet- és jelmeztervező, rendező, politikus, a budapesti Operaház igazgatója – főszerepet játszott Carola életében. Nem házasodhattak össze, de lélekben akkor is közel maradtak, amikor fizikailag egymástól távol éltek. *„Ötvenöt éves barátság fűz hozzá! Tizenhét éves volt, amikor először láttam, egész életemen át ismertem és becsültem. Az Erdélyi történet Adriennejében sok vonást fölhasználtam belőle, egész irodalmi pályámban érvényesült a befolyása, a Naplegendát is neki írtam”* – írta róla Bánffy Miklós. 2015 augusztusában felújították Carola elfeledett, romos síremlékét Házsongárdban, amely élete szerelme, Bánffy Miklós nyughelye közvetlen közelében áll.

KIVÉTELES HELYZETBEN

A maga korában mindhárom nő kivételes helyre született és előkelő helyet foglalt el a társadalmi ranglétrán. Mit is jelentett mindez a 16., a 17. és a 18–19. században?

◆ ZSUSZANNA, A SZERELMES FEJEDELEMASSZONY

Lorántffy Zsuzsanna 1600 körül született. Hamar árvaságra jutott, de gondos nevelést kapott. Tizenhat évesen ment feleségül a korábbi erdélyi fejedelem, Rákóczi Zsigmond György nevű fiához, aki 23 éves volt, és bár kapcsolatuk érdekházasságként indult, hamarosan mély szerelemre lobbantak egymás iránt. Ő igazgatta a birtokokat, György ugyanis szinte egész életét katonáskodással és politikai feladatokkal töltötte. Bethlen Gábor fejedelem jobbkeze volt, 1630-ban pedig erdélyi fejedelemmé választották, így a család vele költözött Erdélybe. Valószínűleg hat gyermekük született, akik közül négy fiú élt csak hosszabb életet. 1621. január közepén Rákóczi György Bethlen Gábor tiltása ellenére hazatért a hadszíntérről a mindenórás felesége mellé. Zsuzsanna ekkor hozta világra György fiukat, a későbbi II. Rákóczi György fejedelmet, aki anyja számára – ahogy ő írta – a legtöbb gondot okozta, mert nehezen irányítható jellem volt. Legtöbb örömét az 1622-ben világra jött, éles eszű Zsigmondban lelte, a legnagyobb szomorúságot a legfiatalabb, hatéves Ferkó halála okozta.

Zsuzsanna férjével és fiaival váltott sok-sok levelének tartalma az élet minden területére kiterjedt, de lelkesekkel, tanárokkal, még a mesteremberekkel folytatott levelezése is fennmaradt.

A harmincéves háborút lezáró vesztfáliai békekötés után nem sokkal, 1648-ban elhunyt I. Rákóczi György. Zsuzsannát férje halála megrázta, s mivel már nem volt fejedelemné, visszaköltözött gyermekora színhelyére, Sárospatakra, de özvegyként is kivételes vagyoni helyzetben maradt. Amikor fia, Zsigmond fekete himlőben elhunyt, csaknem összeroppant, attól kezdve minden erejét a református hit és művelődés fejlesztésére fordította. Másik fiát, a fejedelemmé választott Györgyöt is támogatta, ám kapcsolatuk nem volt harmonikus, a protestáns vallási vitákban is más oldalon álltak.

A sárospataki vár kényelmessé tétele is Lorántffy Zsuzsanna elvárásait tükrözi. Különleges virágmagokat, oltványokat, citromfákat vásárolt és küldött ajándékba családtagjainak, barátainak. A pihenő- és gyümölcsös kertek az 1620-as évektől kezdve jöttek divatba a főúri rezidenciákon. Rákóczi György, megcsodálva a morvaországi Lichtenstein kastély kertjét, azt ígérte feleségének, hogy a kerteszt fiával együtt megnyeri számára. Zsuzsanna sokszor ebédelt vagy pihent gyermekeivel a kertben.

Lorántffy Zsuzsanna 60 évet élt, ez abban a korban hosszú életnek számított. A pataki Vártemplom kriptájában temették el. Dédunokája volt II. Rákóczi Ferenc, akivel a Rákóczi-család hatalma csúcsára és végére is ért.

Kép: Fortepan.hu

Sárospatak, a Rákóczi vár előtérben a Lorántffy-loggia és a Vörös-torony

1860-ban szobrot állítottak Lorántffy Zsuzsanna tiszteletére Sárospatakon, az ünnepélyre Tompa Mihály írt ódát. Az Iskolakertben ma látható egészalakos, ülő bronz szobra 1931-ben készült. Csakhogy a festményeken, metszeteken, szobrokon látható arc nem az övé, hanem egy svájci német polgárasszonyé, akinek a képen látható címert a 19. század közepén valaki tévesen a Lorántffy-család címerével azonosította, majd ebből következően a képen ábrázolt személyt Lorántffy Zsuzsannának hitte. Azóta se szeri, se száma a másolatoknak, pedig főköltője és ruhája sem a 17. századi főnemesi, hanem a 16. századi német polgárasszonyi viseletnek felel meg.

ROZÁLIA, A VÁLLALKOZÓ NEMESASSZONY

Abban az évben, amikor II. József német nyelvet tette hivatalossá és népszámlálást rendelt el Magyarországon, amikor Benjamin Franklin feltalálta a bifokális lencsét és először utazott hőlégballonnal nő (Élisabeth Thible), vagyis 1784-ben, megszületett **Csáky Rozália**. A vitéz felmenők ott harcoltak a királyok és Hunyadi János oldalán is. Rozália a család magyarországi ágához tartozó Csáky János és Bethlen Rozália viharos, válással végződő házasságából született, a legfiatalabb gyermek volt. Nagynyja, a mélyen

vallásos, katolikus Csáky Kata nevelte: tudott írni, olvasni németül és franciául. Később Kolozsvárra került anyjához, ami alapvetően meghatározta további sorsát. Itt ugyanis a város központjában laktak, a Jósika-család háza mellett, s ennek révén ismerte meg későbbi férjét, Jósika Jánost. Frigyük szerelmi házasság volt, levelezésük tanúsága szerint harmóniában éltek. Kilenc gyermekük született, akik közül három fiú és három lány élte meg a felnőttkort.

A férj eredményes politikai karriert épített, a Hunyad megyei főispánságtól az erdélyi főkormányiszék elnökségéig vezetett útja, így Csáky Rozáliából idővel Erdély első asszonya lett. A jó kapcsolatépítő képességekkel rendelkező nő támogatta az újító vállalkozásokat (ő maga is üzemeltetett egy cukormanufaktúrát, illetve selyemhernyó-tenyésztéssel is foglalkozott birtokán), és a rászorulókat is segítette. Pártolta a képzőművészetet, ötezernél több kötetet számláló könyvtára volt, újraindította nagynyja imádságoskönyvét. Jelentősnek mondható még botanikai gyűjteménye, amely fiai adományaként később az Erdélyi Múzeumot gazdagította. Férje halála után egyre inkább Bécsben élt (itt lakott Samu fia), ahol jó kapcsolatot ápolt az özvegy császárnéval, Karolina Augusztával. Feltehetően emiatt, és mert a családot Habsburg-hűnek tekintették, a forradalom idején feldúlták birtokait: a könyvtár és a cukormanufaktúra is megsemmisült. Csáky Rozália nem sokkal ezután, 1850-ben hunyt el, Bécsben.

CAROLA, A LÁZADÓ BÁRÓNÉ

1876-ban született Szilvássy Béla földbirtokos és báró Wass Antónia lányaként. Carola felvilágosult ifjú hölgyként Svájcban neves és modern nevelőintézetben tanult, több nyelven hibátlanul beszélt, fáradhatatlanul járta Erdély és a Monarchia hegyeit sátoros kirándulásokon, számára a hegymászás napi gyakorlat volt. Heti gyümölcskúrát tartott egészsége és fittsége érdekében. Báró Bornemissza Elemérnek lett a felesége, ám egyetlen gyermekük korai halála után különváltak.

1909-ben unokatestvérével, Wass Máriával megke-resték unokatestvérüknek, (illetve Mária testvéreinek), Wass Albertnek, illetve testvérüknek sírját egy rendkívüli afrikai expedíció során. Bár számos diplomata figyelmeztette őket az út veszélyeire, a két hölgy mégis vállalkozott arra, hogy hazai földet vigyenek Wass Albert sírjára. Vállalkozásuk sikerrel járt, számos korabeli újságnak beszámoltak erről.

Carola és unokatestvére afrikai útját nagy figyelemmel kísérte a sajtó. „Két szépasszony, két erdélyi főúri hölgy: báró Aczél Elemérné született Wass Mária, az elesett hős testvére és az ő unokanővére, báró Bornemissza Elemérné született Szilvássy Carola ennek az esztendőnek egy szép augusztusi estéjén minden férfikíséret nélkül útra kelt, hogy két világrészen s Transvaal ismeretlen vadnépek lakta vidékein keresztülhaladva felkeresse az elesett mágnás sírját, s őhozzá és családjá kegyeletéhez méltóan feldíszítse, megjelölje azt. A szerencsétlen ifj. Wass Albert sírja a portugál (gyarmat) határ közelében, teljesen vad helyen fekszik, ahová semmi civilizált jármű el nem visz, s amelyet teljesen barbár néger törzsek is csak gyéren lagnak.”

Szilvássy Carola hősiességét Erzsébet-renddel honorálták, de emellett számos fontos kulturális és társadalmi tisztséget is viselt, a Kemény Zsigmond Irodalmi Társaság tagja, az Erdélyi Színpártoló Társaság alelnöknője, a Kolozsvári Nőszövetség elnöke volt.

Zulu harcosok, Dél-Afrika, 1910-es évek

Neve rendszeresen szerepelt a korabeli sajtóban, ha kultúráról, társasági eseményről volt szó, de egészen különleges hírek is kapcsolódtak nevéhez.

Hetvenkét éves korában halt meg Kolozsváron. Bánffy Miklós is jelen volt a temetésén, akinek Erdélyi történetében Carola Adrienne néven szerepel, legfőbb jellemvonása a regényben is, itt is a törhetetlen akaratosság. ♦

Báró Bornemissza Elemérné Szilvássy Carola Szakácskönyve 2009-ben és 2015-ben is megjelent. A kiadás alapjául szolgáló „Receptek” sokat forgatott, vonalas füzetei báró Kemény János hagyatékának rendezése közben kerültek elő. Az erdélyi nemesi konyha különleges ételeinek világában kalandozva megismerhetjük a Richelieu-pulykát, a nyúl- és libamájpástétomot, a citromos-tejfölös nyelvet, a bechameles roulade-t, a narancsos tormát, a boros-paradicsomos sauce-t, a májával, zúzójával és finoman tört mogyoróbéllal töltött törökös-magyaros csirkét vagy a Chocolate-consommét és a tormaparfai-t.

KÖNNYEBB A TEVÉNEK ÁTJUTNI A TŰ FOKÁN?

Zsuzsanna, Rozália és Carola felelősséget és lehetőségeket kaptak, hogy hírnevükkel, kapcsolataikkal, javaikkal jól gazdálkodjanak, s innen, századok mérlegére téve úgy tetszik, tehetős anyagi körülményeik dacára talán át is jutottak azon a bizonyos keskeny résen, a „tű fokán”.

◆ „VAGYONUNKNAK CSAK SÁFÁRAI VAGYUNK”

Mivel Rákóczi Györgyöt lefoglalta a 30 éves háború és a politika, többnyire Lorántffy Zsuzsanna kormányozta a családi birtokot, még hozzá példásan, ahogy a korabeli írásokból kiderül. Nemcsak gazdálkodott, de felfogadott és férje után küldött katonákat, gondja volt a fizetésükre. Ellátta az Erdélybe került foglyokat is, tehát nemcsak segítőtársa, de valódi helyettese volt férjének, amiért az végtelenül becsülte.

Meggyőződése volt, hogy vagyonát a köz javára kapta, ezért egész életében jótékonykodott. A fejedelem feleségként támogatta a debreceni, nagyvárad, kolozsvári és gyulafehérvári református iskolákat is. Felekezete lelkeszeinek dotációjához, templomaik építéséhez, megújításához gyakran hozzájárult, anyagilag és befolyásával is.

A sárospataki nyomdában minden mű az ő költségén jelent meg. A híres sárospataki református kollégium nagyon sokat köszönhet Zsuzsannának. Nemcsak épületének bővítésével, hanem gyakori anyagi támogatással, ösztöndíjakkal, híres tanárok meghívásával fejlesztette az intézményt. Ennek leglátványosabb elismerése az volt, hogy a híres morva származású pedagógus, Comenius 1650-ben Sárospatakra költözött és tanított négy éven át – persze kiemelt fizetésért. Ezalatt írta meg leghíresebb

művét, az *Orbis sensualium Pictus*-t, vagyis A látható világ képekben-t, amely az újkor bestseller tankönyve lett, még 1842-ben is oktatták belőle a diákokat. A sárospataki nyomdában néhány próbalenyomat készült a kéziratról.

A Kárpát-medencében négy tulipánfaj él vadon, közülük legismertebb a hegyi sziklákon virító magyar tulipán (*Tulipa hungarica*). A török hódoltság idején került be a Kárpát-medencébe a tulipán tíz fajtája. A magyar tulipánkultusz, a virág több változatának elterjedése Lorántffy Zsuzsanna nevéhez is köthető, aki 1646-ban 131 tulipánhagymát hozatott a pozsonyi Érsekkertből. A Rákóczi-birtokokon fialtatott hagymák küldöncök tarisznyájában és zsebében lapulva, féltve őrzött kincsként jutottak el Magyarországra és Erdély várkertjeibe. Ez volt az a korszak, amikor hatalmas tulipán-divathullám söpört végig Európán, és egy-egy különleges hagyma aranyárban kelt el a piacokon.

A kolozsvári sétatér 1909-ben

HOGY MINDENKI JOBBAN ÉLHESSEN

187 évvel ezelőtt szörnyű járvány tört ki hazánkban. Több mint félmillióan betegedtek meg kolerában, és felül el is hunyt – így vesztette életét Kazinczy Ferenc is. Csáky Rozália ebben a nehéz helyzetben próbált a szegények segítségére sietni: gyűjtést szervezett élmező-sükre. A többségében a nemességtől és a hivatalnokoktól befolyt összeg elegendő volt arra, hogy 518 embert etessenek, további 700 lisztadományt kaphasson és karácsonytól márciusig tűzfával támogassák a rászorulókat. Erdély egyik első asszonyaként, 1823-ban alapította meg a Kolozsvári Nemes Jóltevő Asszonyi Egyesületet, amely jelentős kezdeményezésekkel járult hozzá ahhoz, hogy a városban mindenki jobban éljen. Ők hozták létre a ma Sétatér néven ismert városrészt Kolozsvárott.

„Itt nyugvó padok, amott a csalitok között gyalogsétálóknak ösvények, amitt ismét kocsikázók számára széles utak, nemkülönben a lovaglók számára [...] És itt, ezen vidámság gyűlőhelyén, még arról is gondoskodott ennek létrehozója, hogy kényelmes nyári színpadot lehessen ott felállítani” – emlékszik vissza egykori játszóhelyére Déryné Széppataki Róza. A helyszín ugyanakkor a szegények segítését is szolgálta. Dolgozóházat létesítettek itt: az arisztokrata hölgyek adományainak köszönhetően tizenketten kaptak szállást, ételt, ruhát és betegség esetén gyógykezelést, további huszonnyolcan pedig fizetség ellenében dolgozhattak. Volt ugyanis egy selyemfonóműhely itt, amelynek termékeire Rozália kapcsolatainak köszönhetően mindig akadt vevő. A szegények gyermekeivel pedig az általa alapított

óvodában foglalkoztak – az intézmény alapításáról, feladatairól Wesselényi Miklóssal és Brunszvik Terézszel konzultált. Látható, hogy Csáky Rozália motivációja nem lelkiismerete nyugtatása vagy divathóbort volt, hanem az, hogy mindenki jobban éljen körülötte, hogy mindez fenntartható legyen és széles körre kiterjedjen.

„Báró Jósika Jánosné, a gubernátorné őexcellenciája lelkes egy nő volt, ki minden szépért, magasért hévvel lángolt; minden művészetet pártolt, s egyszersmind a publikum időtöltéséről is gondoskodott, nem kevésbé arról is, hogy miképp hozza közelebb egymáshoz az eddig nagy távolságban elkülönözött nagyokat a kicsinyekkel. Így nagy tónus-adó volt, ő ezen ügyben áldozatokat is hozott. Volt Kolozsvárott a Külső-monostor utcában egy nagy, elhanyagolt, parlagon hagyott telek, ő ezt megvette, és planizálta. Átalakította kertté, hogy a kolozsvári publikumnak legyen mulatóhelye, hova ünnep és vasárnapokon kíséltálgasson szabad levegőt szívni, miután egész heteken át a szobákba volt szorítkozva, nem lévén sehol egy sétatere, hová szórakozni kimehessen.”
(Déryné visszaemlékezései)

Carola ápolónői egyenruhában, még a frontra indulás előtt

Jelenetkép az Apacs nő szerelme c. filmből

TEHETSÉGGEL, MUNKÁVAL, KAPCSOLATOKKAL ÉS PÉNZZEL

Carola vagyonának nagy részét kiseddóvók és idősek otthonainak felújítására és megalapítására fordította, gyűjtést szervezett, szinte minden nemes ügy mellett. A román betörés alatt a lángoló Nagyszebenből barátjánéval, a miniszterelnök feleségével, Bethlen Margittal és Bánffy Miklóssal százötven árva csecsemőt mentett meg. Elvégezte a Ferencz József Tudományegyetem bábaképzőjét, és elsőként vonult be képzett ápolónőként a galíciai frontra, ahol két éven keresztül műtősnőként dolgozott, és lelkigondozást is végzett a hadiápoltak körében. Soha nem lankadó lendülettel támogatta élete alkonyán is a diakonissza mozgalmat.

A művészetek közül a színpad vonzta a legjobban, példaképe az isteni Sarah Bernhardt, de őt magát gyakran inkább Márkus Emíliahoz hasonlították, nemcsak a korában divatos látványos élőképekben hívta fel magára a figyelmet, hanem a kor legjelentősebb drámai szerepét, a Nórát is ő alakította először Erdélyben. Befolyása és

tehetsége révén még egy filmtörténeti érdekességnek is részese lett: címszerepet kapott „Az apacs nő szerelme” című filmben, amely a kolozsvári filmgyártás harmadik alkotása volt.

Erdélyben Kolozsvár egyik leghíresebb irodalmi szalonjának, az Óváry szalonnak mindenkori vendége volt, ahol Dohnányi Ernőtől Móricz Zsigmondig mindenki megfordult. Sokat köszönhetett neki az Erdélyi Helikon közössége, hiszen Augusta Paton, Kemény János báró felesége mellett ő volt, aki a független írói közösség marosvécsi tartózkodását megszervezte és körülményeit biztosította. Helikoni emlékkönyvében Kuncz Aladártól Tamási Áronig és Szántó Györgyig bejegyzések találhatók, amelyek arról tanúskodnak, hogy meghatározó szerepe volt a találkozózik történetében. A budapesti könyvnapok erdélyi standja nélküle üres volt. A fiatal Szerb Antal, mielőtt a helikoni pályázatra küldte a *Magyar irodalom történetét*, a bárónő jóindulatára bízta a művet, hogy cselekedjen belátása szerint. A mű abban az évben megnyerte a pályadíjat. ♦